

Pierre-Daniel Huet a jeho přínos novověkému skepticismu¹

Zuzana Parusniková

Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Praha

parusnikova@flu.cas.cz

Abstrakt:

Pierre-Daniel Huet, významný učenec, který se zabýval filosofií, teologií, historií i literaturou, zemřel právě před 300 lety. Svě současníky Huet nejvíce zaujal ostrou kritikou kartezianismu. Ze stanoviska empirismu a skepticismu odmítl pozici arogance rozumu v epistemologii a důvěryhodnost racionálních důkazů Boha v teologii. Největší vliv na vývoj novověké filosofie měl však jeho skepticismus, ve kterém Huet rozvíjel myšlenky antických skeptiků především s důrazem na nemožnost lidské mysli dospět k pravdivému či jistému poznání. V článku rozvíjím analýzu Huetova skepticismu v širším kontextu znovuoživení antické skeptické tradice v západní Evropě v 16. a 17. století a propaguji relativně novou interpretaci formování novověké filosofie, v níž hraje tato tradice klíčovou roli.

Klíčová slova: Pierre-Daniel Huet, skepticismus, epistemologie, fideismus, věda

DOI: <https://doi.org/10.46854/fc.2021.4r.677>

Úvod

Před 300 roky zemřel ve věku 91 let učenec všestranných zájmů a obrovské erudice Pierre-Daniel Huet. Huetovi se dostalo tradičního vzdělání na jezuitské koleji v Caen v Normandii. Ve své době požíval velkého uznání na poli filosofie, teologie i historie. Z přírodovědných disciplín se věnoval především astronomii a geografii; klasické vzdělání si rozšiřoval studiem dalších jazyků – kromě řečtiny to byla i hebrejšтина a později i arabština a aramejšтина. V Caen se mimo jezuitů stal jeho mentorem i protestantský teolog Samuel

¹ Za zajímavé podněty děkuji Pavlu Flossovi a dvěma anonymním recenzentům *Filosofického časopisu*.

Bochart, se kterým mladý Huet podnikl na pozvání královny Kristiny cestu do Švédska, kam dorazili několik let po Descartově smrti.

Intelektuální prostředí švédského dvora Hueta příliš neokouzilo, nicméně přineslo jeden zajímavý impuls pro jeho další práci. Našel ve zdejší knihovně vzácný fragment z díla raně křesťanského učence Órigena z Alexandrie, konkrétně jeho výklad evangelia sv. Matouše. Kopii si přivezl zpět do Francie a na překladu z řečtiny, ale především na vlastních komentářích pracoval pak téměř šestnáct let (*sic!*); ani přes všechno své úsilí však úkol, který si předsevzal, plně nedokončil.² Posléze cítil již potřebu věnovat se své vlastní práci, a tak se plně zaměřil na své hlavní teologické dílo *Demonstratio evangelica* (1679). To se řadí mezi tři klíčové Huetovy spisy; k nimž dále patří kritika Descarta, jež byla publikována pod názvem *Censura philosophiae cartesianae* (1689) a po níž jako poslední následovalo *Traité philosophique de la faiblesse de l'esprit humain* (vydáno posmrtně v roce 1723; nadále v této stati citováno jako *Pojednání*). A právě toto *Pojednání*, ve kterém se Huet odhalil jako velký skeptik, způsobilo téměř až skandál, což ovšem ještě umocnilo jeho popularitu; během dvou let od svého prvního vydání již *Pojednání* vyšlo v anglickém i v německém překladu a ovlivnilo i skeptickou epistemologii Davida Huma.

S rozvojem novověku upadalo Huetovo jméno v zapomnění a ve filosofických kánonech byl donedávna opomíjen. V současné době ale zažívá jeho filosofie velkou renesancí, a to ve dvou oblastech. Na mezinárodním badatelském poli se rozbíhají živé diskuse o jeho útoku na karteziánismus a na celý koncept matematické přírodovědy. Dále se zájem o Hueta zvedá v souvislosti s nedávným posunem ve filosofické interpretaci vzniku novověké filosofie prostřednictvím znovuoživení antického skepticismu. Huet se objevuje jako významný přispěvatel do tohoto skeptického proudu – a právě tato oblast je hlavním předmětem mé stati. Kulaté výročí jeho úmrtí je tedy vhodnou příležitostí uvést Hueta do filosofického diskursu i u nás. Nejprve alespoň ve zkratce představme první dvě Huetova díla; zvláště pak v jeho *Censuře* bude zajímavé sledovat, jak se zde postupně klubou prvky skepticismu, které pak zcela dominují v jeho *Pojednání*.

„Demonstratio evangelica“ (1679)

Ve svém díle *Demonstratio evangelica* se Huet postavil zejména proti názorům, podle nichž náboženská témata nelze vyřešit exaktní metodou, podobnou demonstrativním důkazům používaným v matematice a geometrii. V této souvislosti polemizoval především se dvěma zastánci jansenismu,

2 V nedokončené podobě bylo toto Huetovo dílo publikováno jako *Origenis Commentaria in Sacram Scripturam*. Rouen, (s. n.) 1668.

Arnaudem a Pascalem, kteří hájili názor, že zatímco logika a věda rozvíjí rozumovou kapacitu a intelektuální schopnosti, náboženství má oproti tomu spoléhat spíše na víru jako dar Boží milosti, na teologickou autoritu (podle Arnauda), resp. náboženský cit a touhu (podle Pascala). Huet koncipoval svoji *Demonstratio*, tedy důkaz evangelia, právě v opozici k tomuto proudu maximálně rigorózním stylem *more geometrico*.³ Podobně jako Spinoza ve své *Etice* přenášel tedy metodu používající definic, axiomů, tvrzení a důkazů, která je typická pro matematické vědy, do oblasti filosoficko-teologických zkoumání.

Huetova apologetika křesťanství je ukázkou toho, co bychom dnes nazvali komparativní religionistikou. Huet zvolil metodu důkladného historického – až archeologického – sledování společných rysů židovsko-křesťanské tradice, ale i podobných rysů v jiných, pohanských náboženstvích a mýtech. Snažil se pak ukázat, že je spojují určité archetypy, témata a rituály (např. v postavě Mojžíše a v motivech zjevení či prvotního hříchu), které se ale teprve v křesťanství objevují v dokonalé podobě pravého náboženství.⁴ Není bez zajímavosti, že při volbě metody byl Huetovou inspirací slavný židovský učenec a amsterdamský rabin v Menasseh ben Israel, se kterým osobně diskutoval na jedné ze svých zastávek na cestě ze Stockholmu zpět do Francie. Právě ben Israel byl propagátorem vědeckého přístupu k biblickému výkladu; hloubkovou historickou analýzu společně s metodickou přesností a systematickostí použil ve svém třísvazkovém díle *El Conciliador*, kde se snažil – jak název sám napovídá – smířit zdánlivě rozporné pasáže z Bible.⁵

Huetova *Demonstratio* je dnes relevantní spíše pro historiky teologie; přesto se nám v širším humanistickém pohledu Huet – oddaný katolík a později jezuita – rýsuje jako kosmopolitní, myšlenkově otevřená a k toleranci vyzývající postava, jejíž apologetika křesťanství byla formována v názorové interakci s judaismem a protestantstvím a nese v sobě i určitou výzvu k jednotě křesťanských náboženství. Současně Huetova apologetika svým experimentálním založením předznamenává rozvíjení epistemologické pozice empirismu, kterou posléze naplno rozpracoval ve svých dalších spisech.

3 Shelford, A. G., Thinking Geometrically in Pierre-Daniel Huet's „Demonstratio evangelica“ (1679). *Journal of the History of Ideas*, 63, 2002, No. 4, s. 599–617.

4 Tato metoda zaujala také Leibnize, který svou podporu vyjádřil Huetovi v dopise, jenž je dostupný na: <http://www.leibniz-translations.com/huet.htm>; [cit. 14. 9. 2021].

5 Menasseh ben Israel je fascinující osobnost. Byl průkopníkem reformního proudu v židovství a usiloval o dialog mezi Židy a křesťany. Do historie se též zapsal dlouhodobým úsilím (včetně osobního jednání s Cromwellem) o oficiální povolení, jež by Židům umožnilo usadit se v Anglii. Více viz Kaplan, Y. – Méchoulen, H. – Popkin, R. H. (eds.), *Menasseh ben Israel and His World*. Leiden – New York – København – Köln a.R., Brill 1989.

„Censura philosophiae cartesianae“ (1689)

Poté co Huet strávil řadu let bádáním v oblasti biblické exegeze – jak se ostatně od jezuitského vzdělance a teologa očekávalo –, přenesl svůj zájem k filosofickým tématům, která hýbala jeho dobou, tedy ke karteziánství a skepticismu. Jeho *Censura* vyšla zhruba 40 let po vydání *Námitek a Odpovědí* k Descartovým *Meditacím* a zaznamenala velký ohlas. V rychlém sledu došlo k jejím pěti reedicím, přičemž nová vydání Huet upravoval s ohledem na reakce, které vyvolávala ve filosofické veřejnosti; poslední dvě jsou tak zaměřena především proti „princovi karteziánů“ Regiovi (Pierre Sylvain Régis). V moderním bádání upadla Huetova *Censura* téměř v zapomnění – do značné míry i kvůli tomu, že zůstávala pouze v latinském originále, a to až do roku 2003 (*sic!*), kdy ji do angličtiny přeložil a rozsáhle okomentoval Thomas Lennon.⁶ Ten se Huetově polemice s Descartem věnuje i ve svých dalších studiích, a díky čemuž se nyní Huet znovuobjevuje jako význačný přispěvatel do filosofických diskusí o karteziánství.⁷ V následujícím krátkém shrnutí chci poukázat pouze na základní směry Huetovy argumentace, především s ohledem na to, jak se již v *Censuře* začínají vynořovat skeptické motivy, které Huet posléze naplno rozvinul ve svém *Pojednání*.⁸

Huet v mnoha aspektech navazuje na své předchůdce; v deklaraci empirismu především na Gassendiho a Hobbese. Odmítá možnost matematické přírodovědy jako konstrukce bytí věcí na základě axiomů. S tím souvisí i Huetovo popření existence vrozených idejí, neboť všechno poznání má podle jeho názoru původ ve smyslové zkušenosti. Z této pozice se pak odvíjí kritika Descartova *Cogito* jako intelektuální abstrakce, uměle odtržené od lidské tělesnosti, smyslovosti. Huet je tedy proponentem starého, na aristotelismus navazujícího pojetí, kde mysl je součástí duše, která oživuje tělo; je tedy zakomponována v těle a tvoří s ním celek. Ovšem nejen pro Hueta, ale i pro většinu Descartových kritiků byla hypostaze intelektu až něčím oblundným, popírajícím organickou jednotu lidského života. Descartes už ale ohlašoval

6 Huet, P.-D., *Against Cartesian Philosophy*. Lennon, Th. M. (transl. and ed.). Amherst, Humanity Books 2003.

7 Srov. Lennon, Th. M., *The Battle of the Gods and Giants: The Legacies of Descartes and Gassendi*. Princeton, Princeton University Press 1993; též, *The Plain Truth: Descartes, Huet and Skepticism*. Leiden – Boston, Brill 2008; též, Pierre-Daniel Huet, *Skeptic Critic of Cartesianism and Defender of Religion*. In: *The Oxford Handbook of Descartes and Cartesianism*. Nadler, S. – Schmalz, T. M. – Antoine-Mahut, D. (eds.). Oxford, Oxford University Press 2019, s. 780–791.

8 V odborné literatuře se vedou diskuse o tom, kdy se vlastně Huet stal skeptikem a kdy se začal formovat koncept jeho *Pojednání*. Huet nechtěl vydat toto dílo za svého života z diplomatických důvodů; obával se negativních reakcí zvláště ze strany jezuitů – a obával se právem. Po zveřejnění *Pojednání* jezuité nejprve odmítli uznat Huetovo autorství (Huet sám hovoří jakoby ústy přítele z Caen; ovšem jeho autorství je potvrzeno nade vší pochybnost), poté ho odsoudili za bezbožnost.

nový věk, ve kterém došlo k tomu, jak až dojemně nevěřičně říká Gassendi, že „[mysl] svlékla nejen tělo, ale dokonce i samotnou duši“.⁹

Poté Huet, v souladu s empirickým založením své filosofie, podrobuje kritice Descartovo kritérium jasnosti a zřetelnosti idejí na základě racionální evidence (přirozeného světla rozumu). Ideje, tvrdí Huet, jsou formovány ze smyslového názoru, který je ovšem ovlivněn individuálními odlišnostmi funkce mozku, fyzickým stavem těla, věkem (jak můžeme číst i v některých *Námitkách*), takže různí lidé vnímají svět odlišně a měřítko jasnosti a zřetelnosti má čistě subjektivní základ. Lidská mysl tedy nedisponuje žádným objektivním měřítkem a o zřetelnosti idejí lze hovořit pouze ve smyslu stupňů závislých na individuálních tělesných předpokladech a kognitivních schopnostech jednotlivců. Jasně se nám zde tedy již rýsuje skeptická intence, v jejímž rámci Huet poukazuje na principiální slabost lidské mysli. Jak posléze naplno konstatuje v *Pojednání*: „Člověk je uzpůsoben tak, že ani přes veškerou snahu a studium nemůže dosáhnout jistého vědění.“¹⁰ Jedinou jistotou je pro něj jistota víry, která pochází od Boha, a té nelze dosáhnout racionální cestou. V *Pojednání* pak Huet explicitně kombinuje skepticizmus s fideismem, což – ačkoli se to dnešnímu čtenáři může zdát neobvyklé – bylo v té době rozšířené stanovisko, rozpracovávané např. Michelem Montaignem, Pierrem Charronem, Pierrem Gassendim, či Pierrem Baylem.

Z Huetova, zde ještě skrytého, fideismu plyne i jeho kritika Descartových důkazů Boha, které považuje za neprůkazné. Tím, o co jde Huetovi v jeho složitě argumentaci především, je protest proti Descartově čistě intelektuální, racionalistické konstrukci Boha, postrádajícího spirituální, natož morální autoritu, jehož existence je postulována za účelem garance pravdivého poznání. Nedostatečná přesvědčivost Descartových důkazů, alespoň tedy v Huetově interpretaci, podryvá víru i samy základy křesťanství. A právě v souvislosti se silicím vlivem skepticizmu v Huetově myšlení je třeba chápat i jeho celkové hodnocení Descarta: hyperbolická pochybnost byla správná a Descartes u ní měl zůstat. Namísto toho – podle Hueta – ale Descartes skončil v arogantním dogmatismu; dopadl by tak ale každý filosof, který by se snažil přisoudit člověku schopnost dosáhnout jistoty poznání. Pochybnosti nelze pomocí lidského uvažování překonat; omezenost mysli a našich kognitivních schopností je třeba přijmout pokorně – a právě v tomto přijetí nalézt klid a rovnováhu. Tento motiv antického skepticizmu pak nabývá ústředního významu v Huetově *Pojednání*, kde pochybování není nedostatkem nebo úvodní fází v postupu k jistotě, ale samotným terénem filosofování.

9 Gassendi, P., *Páté Námitky*. In: Descartes, R., *Meditace o první filosofii*. Přel. P. Glombíček – T. Marvan – P. Zavadil. Praha, OIKOYMENH 2003, s. 227.

10 Huet, P.-D., *A Philosophical Treatise Concerning the Weakness of Human Understanding*. London, Gysbert Dommer 1725, s. 17. (Reprint originálu Andesite Press 2017.)

Pýcha a arogance rozumu, kterou nachází u Descarta, není ale Huetovi trnem v oku jen z důvodu jeho skeptického založení. Huet patří ke staré škole učenců, kteří vidí zdroj vzdělání v latinské kultuře, ve starověké a středověké tradici a v hloubkové práci s původními prameny. Descartes je mu prototypem filosofa, který odmítá tradiční autority, který odhazuje zátěž starých nauk a chce začít znovu od samého začátku – metodou, která je snadná a všem lehce přístupná. S velkou nadsázkou můžeme říci, že nad „hnidopišským“ stylem scholastických učenců (kteří se například 16 let poctivě „hrabou“ v Órigenovi) Descartes lehkovážně mávne rukou – s tím, že novou metodu si osvojíme „jakoby hrou“, rychle a jednoduše. Už přece nemusíme bloudit ve středověkých uličkách, ale můžeme uhánět sebevědomě vpřed po rovných bulvárech; jak Descartes říká v metafoře namířené proti autoritě aristotelismu: „... jsme už svobodni od onoho závazku, který nás poutal ke slovům učitele, a natolik dospěli, že jsme se konečně vymanili z moci rákosky.“¹¹ To ovšem u Hueta, zastávce právě onoho důkladného vzdělání založeného na účtě k tradici, pochopitelně vzbudilo nejen profesní, ale i emoční odpor. Tímto faktem by se alespoň psychologicky dal vysvětlit jeho posměšný pamflet proti Descartovi, který prý ve Stockholmu nezemřel, ale vydal se do Laponska, kde káže svoji filosofii Eskymákům.¹² Jinak, jak tvrdí např. Lennon, by se tak laciný výpad od tak seriózního učenice, jakým Huet byl, dal jen těžko pochopit.

Novověký kontext Huetovy skepse

Novověká koncepce znamenala bezesporu paradigmatický převrat v celých předchozích dějinách filosofie. Poprvé došlo k vyvázání člověka z metafyzického řádu, který ho přesahoval a dával jeho životu smysl a ve kterém bylo zakotveno i jeho poznání. Půda pro tento převrat se pozvolna připravovala již v době renesance. Právě tehdy se začal otřásat starý aristotelsko-scholastické přírodní filosofie a nastalo období velkého neklidu, provázeného touhou poznávat vše vlastníma očima, jakoby od začátku. Byla to doba pohybu, předznamenávajícího změnu celého duchovního paradigmatu, kdy se o slovo hlásilo právo svobodného, církevními dogmaty nsvázaného poznávání tohoto světa i vesmíru. Na tomto nestabilním rozhraní působil skepticizmus jako rozbuška, která urychlila rozkladný proces platnosti starých pravd a otevřela půdu nové filosofii. Tato nová filosofie, směřující k pozitivnímu pojetí poznávajícího Já, však nebyla ještě plně připravena, a skepticis-

11 Descartes, R., *Regulæ ad directionem ingenii / Pravidla pro vedení rozumu*. Přel. V. Balík – J. Fiala. Praha, OIKOYMENH 2000, s. 15.

12 Huet, P.-D., *Nouveaux mémoires pour servir à l'histoire du cartésianisme*. Paris, (s. n.) 1692.

mus se svými negativními epistemologickými důsledky jí tak zase paradoxně stál v cestě. Posilování vlivu antického skepticizmu, k němuž docházelo v 16. století ve Francii a jehož vliv pak pronikl i do Velké Británie, sehrálo tedy složitou, ale současně klíčovou roli při formování novověké pozice, a to jak ve smyslu otvírání nového filosofického prostoru, tak posléze při v překonávání skeptických nástrah, jež bránily jeho plnému využití.¹³

Tato interpretace vzniku novověké filosofie je relativně nová. Začala se rozvíjet v několika minulých desetiletích především zásluhou Richarda Popkina. Popkin podrobně sleduje postupné pronikání pyrrhonismu na filosofickou scénu, podněcené především latinskými překlady textů Sexta Empirika. Zásadní význam při šíření skepticizmu přikládá pak Popkin Montaignovým *Esejům*, zvláště nejdelšímu z nich, dvanáctému, ježž autor nazval *Apologie de Raimond Sebond. De la Theologia à la Théologie* (1580). V něm Montaigne podle Popkina představil hlavní skeptické argumenty a uvedl skepticizmus do filosofického diskursu své doby, čímž inicioval vznik tzv. *nouveaux pyrrhoniens*, vedoucí postupně k celkové *crise pyrrhoniene*.¹⁴ Vycházejí z této klíčové teze, sleduje Popkin sílení vlivu skepticizmu – přes Montaignova žáka Pierra Charrona, k Pierrovi Gassendimu a Samueli Sorbièrovi, v další generaci pak směřující k Pierrovi-Danieli Huetovi a Pierrovi Baylovi. Tato tendence posléze vrcholí v díle Davida Huma. Popkin tak založil filosofickou interpretaci, která se prudce a slibně rozvíjí a obohacuje pohled na složitost faktorů stojících u vzniku novověku.¹⁵ Právě v tomto kontextu je třeba hodnotit i Huetovu skeptickou filosofii.

Jak je naznačeno výše, pyrrhónský skepticizmus byl však dvojsečnou zbraní. Na jedné straně pomáhal člověku vymanit se z tradiční autority scholastiky, a tím posílil jeho sebevědomí. Skeptické závěry jsou vyvozovány z výhrad

13 Podrobně se tímto vlivem skepticizmu zabývám v knize: *David Hume, Sceptic*. Springer 2016.

14 Dnes se vedou debaty o tom, nakolik novověký skepticizmus čerpal z pyrrhonismu a nakolik se spíše inspiroval mírnějším akademickým proudem. Problém tkví i v samotných termínech, protože novověcí skeptikové je používali dosti volně. Příkladním se spíše k interpretaci, která ukazuje na synkretistické pojetí novověkého skepticizmu.

15 K zásadním dílům Richarda Popkina patří: *The History of Scepticism from Erasmus to Spinoza*. Berkeley, University of California Press 1979, resp. jeho rozšířené vydání, jež vyšlo pod názvem *The History of Scepticism from Savonarola to Bayle*. Oxford, Oxford University Press 2003; *The High Road to Pyrrhonism*. San Diego, Austin Hill Press 1980. Z množství dalších významných publikací k tomuto tématu jmenujme alespoň tyto: Burnyeat, M. (ed.), *The Sceptical Tradition*. Berkeley, University of California Press 1983; Neto, J. M. – Paganini G. et al., *Scepticism in the Modern Age: Building on the Work of Richard Popkin*. Leiden, Brill 2009; Machuca, D. E., *Pyrrhonism in Ancient, Modern, and Contemporary Philosophy*. Dordrecht, Springer 2011; Smith, P. J. – Charles, S., *Academic Scepticism in the Development of Early Modern Philosophy*. Cham, Springer 2017; Fogelin, R. J., *Hume's Skeptical Crisis: A Textual Study*. Oxford, Oxford University Press 2009; Fosl, P. S., *Hume's Scepticism: Pyrrhonian and Academic*. Edinburgh, Edinburgh Studies in Scottish Philosophy 2019; Broadie, A., *Agreeable Connexions. Scottish Enlightenment Links with France*. Edinburgh, John Donald 2012.

ní autority našeho myšlení a nebojí se zasáhnout i pevně stanovené, posvátné pravdy. Podkopávání kognitivních schopností je výhradně v kompetenci naší vlastní mysli, přičemž v této sebedestrukci se osvědčuje svobodné myšlení, které poslouchá jen svoji vlastní logiku. Na druhé straně však toto svobodné myšlení otrásá naším sebevědomím, protože obnažuje naši žalostnou situaci – nespolehlivost smyslů i inkonzistenci argumentace. Příklonem ke skepticismu si tak novověká epistemologie, obrazně řečeno, podřezávala větev, na níž seděla. Proto v této situaci naléhavě vyvstala otázka, *jak zachránit vědu, která sice už není svázána dogmaty scholastiky, ale je vydána napospas skeptickému podkopávání svých vlastních metod a závěrů*. Huet i další skeptikové jeho generace se proto snažili najít nějaký *modus vivendi* mezi neustálým pochybováním a obhajobou autority prudce se rozvíjející novověké vědy.

Kromě filosofického založení poznání však skeptická krize otevřela ještě další problémový okruh, a sice tázání, jak lze zachránit náboženství. Pro filozofy této doby – samozřejmě již vyjma Huma – byla víra v Boha nedílnou součástí světového názoru. Skepticismus však principiálně nahloďával autoritu racionálních důkazů existence Boha, tradičně formulovaných scholastikou. Řešením byl pro většinu novověkých skeptiků příklon k fideismu.¹⁶ Skeptický fideista nalézal útočiště v neracionální víře; odmítal učené disputace a čerpal sílu víry právě z její protikladnosti k rozumu. Ta činila náboženství imunním vůči skeptickým zbraním. Epistemologická skepse se tedy v období zrodu novověku nejen přirozeně snoubila s fideismem, ale pro mnohé byla vlastně i předpokladem víry; k tomuto proudu náležel i Huet. V jeho *Pojednání* vidíme tedy zásadní odklon od pozice zastávané v díle *Demonstratio evangelica*, v němž ještě obhajoval racionální teologický postoj.

V souvislosti s Huetovým silicím fideismem je také zajímavé sledovat proměnu jeho postoje k Pascalovi. Zatímco ve spise *Demonstratio* Huet Pascalovi vyčítá přílišnou eliminaci rozumu z oblasti náboženského přesvědčení, ve fázi svého pozdějšího příklonu k fideismu naopak Pascala kritizuje za jakousi fideistickou a skeptickou vlažnost (především tzv. Pascalovu sázku). Podle Hueta je totiž podřízení rozumu víře výhradně výkonem víry, nikoli rozumu; rozum je totiž příliš urputným protivníkem a dobrovolně (nějakým „smlouváním“ či v racionálně formulované sázce, jak Pascal naznačuje) by se víře nikdy nepodřídil.¹⁷

16 Podrobněji viz Parusniková, Z., Skepticismus a fideismus. Montaigne a Hume. *Filosofický časopis*, 62, 2014, č. 1, s. 39–60.

17 Na tyto Huetovy poznámky vepsané do jeho výtisku Pascalových *Pensées* upozornil Anton Matytsin. Viz Matytsin, A., *Skepticism and Belief in Early-Modern France: The Fideism of Bishop Pierre-Daniel Huet*. Philadelphia, PA, University of Pennsylvania 2007, s. 88.

Huetova skepse

Huetovo *Pojednání* sestává ze tří knih, z nichž první je nejobsáhlejší. Huet v ní načrtává svou skeptickou pozici a rozvíjí systematický výklad učení antických skeptiků, provázený vlastním komentářem. Na začátku definuje filosofii jako „vzdělávání se v moudrosti, hledání pravdy a snahu lidské mysli poznat pravdu pomocí rozumu“; avšak vzápětí konstatuje, že „člověk není schopen pomocí rozumu dosáhnout jistého a pravdivého vědění“.¹⁸ Nedosažitelnost jistoty a pravdy (Huet často tyto termíny směšuje) ilustruje klasickými příklady ze skeptických trópů, a to jak těch, které se týkají klamavosti smyslů a odlišnosti fyziologických předpokladů jednotlivců (trópos o relativnosti vnímání u Agrippy, shrnující většinu Ainesidémových trópů), tak těch, jež poukazují na inkonzistenci našich způsobů souzení (především druhý a pátý trópos u Agrippy, jež se týkají nekonečnosti příčin a souzení v kruhu).¹⁹

Podle Hueta nás tedy klamou smysly, protože různým lidem se věci jeví jinak kvůli jejich odlišnému tělesnému a psychickému stavu; kromě toho, říká Huet s odkazem na Hérakleita, svět se mění jako proudící voda a to, co vnímáme v přítomném okamžiku, nemusí už v dalším platit. Dále se ocitáme v zajetí klamu proto, že neumíme určit, jak bezprostřední smyslový vjem putuje po nervových drahách do mozku a jaký je proces utváření idejí. Naše smysly a naše mysli jsou médium, které může zkreslovat pravou podobu věcí – my však nemáme k dispozici žádné pravidlo, které by nám umožnilo posouzení možných odchylek výsledné představy od věci samé. Poté Huet v souladu se skeptiky dovozuje, že naše soudy mohou být vždy zpochybněny, protože v „každém tvrzení můžeme najít stejně přesvědčivý důvod pro tvrzení opačné“;²⁰ a celou situaci shrnuje slovy: „vše je zahaleno tmou, a proto nesmíme nic tvrdit a musíme se zdržet úsudku a souhlasu.“²¹

Z této směsi skeptických pochyb vyvozuje Huet závěr, že *nedisponujeme kritériem pravdy*; „abychom mohli stanovit kritérium pravdy, museli bychom znát pravdu, ale k tomu, bychom definovali pravdu, bychom museli mít

18 Huet, P.-D., *A Philosophical Treatise Concerning the Weakness of Human Understanding*, c.d., s. 10 a s. 25.

19 Řazení trópů dle: Diogenés Laertios, *Životy, výroky a názory proslulých filosofů*. Přel. A. Kolář. Pelhřimov, Nová tiskárna 1995.

20 Huet, P.-D., *A Philosophical Treatise Concerning the Weakness of Human Understanding*, c.d., s. 83. Srov. Sextus Empiricus, *Outlines of Pyrrhonism (Pyrrhoneioi Hypotyposis)*. Annas, J. – Barnes, J. (eds.). Cambridge, Cambridge University Press 2000, s. 51–52; PH 1, 202–206.

21 Huet, P.-D., *A Philosophical Treatise Concerning the Weakness of Human Understanding*, c.d., s. 83. V Huetově přirovnání je skryt poukaz na Démokrita: „ve skutečnosti nic nevíme, neboť pravda je hluboko ukryta.“ Diogenés Laertios, *Životy, výroky a názory proslulých filosofů*, c.d., s. 372; DL IX, 72.

k dispozici kritérium pravdy²². Odkazuje tím na ústřední problém objevující se v klasických skeptických diskusích, především na známá dilemata Pyrrhóna a Arkesiláa, scholarchů druhé Akademie.²³ Tito filosofové byli zastánci radikální *akatalepsie*, tedy nepoznatelnosti, nepochopitelnosti podstaty věcí; tu Arkesiláos i představitelé pozdějších Akademií prosazovali v polemice proti stoikům a jejich názoru, že v některých případech (např. u mudrců) lze dosáhnout katalapsie, tedy stavu, kdy epistemická představa je přesným otiskem věci v naší mysli.

Pokud bychom vycházeli jen z těchto pasáží, museli bychom posléze dospět k závěru, že Huet je radikální skeptik. O to víc nás pak může překvapit jeho další krok, ve kterém zvažuje různé stupně jistoty, resp. pravděpodobnosti, jakých může lidské poznání dosáhnout. V tomto exposé se silně prolínají epistemologické a teologické motivy. Huet nejprve stanovuje nejvyšší jistotu, kterou nazývá nebeskou a která spočívá v poznání Boha, jež je dáno požehnaným duším po smrti. Zde Huet navazuje na aristotelskou tradici, podle níž je vrcholem teoretického poznání nahlížení prvních principů – ta byla v křesťanském učení dále rozvinuta jako *visio beatifica Dei*, tedy blaženost duší nalézajících na nebesích Boha.²⁴ Vlastní lidské poznání může přitom také dosáhnout jistoty, i když nižšího řádu, než je jistota nebeská; je jí jistota toho, co je nám odhaleno v Božím zjevení jako dar od Boha.

Poté přechází Huet ke stupňům pravděpodobnosti v poznání věcí pozemských. Nejvýše klade axiomy matematiky a geometrie, níže pak evidentní empirická zjištění (ohěň pálí / led chladí) a nejnižší pak informace vycházející ze svědectví, z doslechu. Jak ale může Huet obhajovat různé stupně pravděpodobnosti v poznání, když předtím popřel existenci kritéria pravdy? Nabízí se Montaignova otázka: „Jak by mysl mohla dosáhnout pravděpodobnosti, když nemůže rozpoznat pravdu? ...Buď je náš úsudek úplný, nebo není vůbec.“²⁵ Předpoklad existence kritéria pravdy by byl ze skeptického hlediska označen za dogmatický.

22 Huet, P.-D., *A Philosophical Treatise Concerning the Weakness of Human Understanding*, c.d., s. 55. Srov. Sextus Empiricus, *Outlines of Pyrrhonism (Pyrrhoneioi Hypotyposis)*, c.d. s. 72–73; PH 1 18–22.

23 Viz např. Pyrrhón: „Abychom však poznali, že jde opravdu o důkaz, je potřeba kritéria, a abychom poznali, že jde o kritérium, potřebujeme opět důkaz.“ Diogenés Laertios, *Životy, výroky a názory proslulých filosofů*, c.d., s. 377; DL IX, 91.

24 Huet tento motiv demonstruje na citátu sv. Pavla: „Nyní vidíme jako v zrcadle, jen v hádance, potom však uzříme tvář v tvář. Nyní poznávám částečně, ale potom poznám plně, jako Bůh zná mne.“ 1. List Korintským 13:12. Bible, český ekumenický překlad. Česká biblická společnost. Dostupné na: <http://www.bible.cz/.../13>; [cit. 24. 10. 2021].

25 Montaigne, M., *An Apology for Raymond Sebond*. Screech, M. A. (transl.). London, Penguin Classics 1993, s. 141.

Vysvětlení Huetova postoje je třeba hledat v jeho rozboru vývoje akademického skepticizmu a jeho konfrontace s pyrrhonismem. Tento rozbor Huet provádí ve 14. kapitole první knihy *Pojednání*, která je těžištěm jeho skeptické filosofie a co do rozsahu se její délka téměř rovná druhé či třetí knize. Huet se zde opírá – stejně jako jiní novověcí skeptikové – o tehdy obvyklé prameny.²⁶ Skeptickou (postplatónskou) Akademií tradičně dělí do čtyř období, kterými jsou: druhá Akademie, reprezentovaná Arkiseláem (Sextem označována jako střední Akademie), třetí, reprezentovaná Karneadem a Klitomachem (Sextem označována jako nová Akademie), čtvrtá, reprezentovaná Filónem z Larissy; a konečně pátá Akademie, jež však pod vedením Antiocha již začala splývat se stoicismem, a nedá se tedy považovat za pokračování skeptické tradice.

Chceme-li zhodnotit impulsy antické skepse, jež ovlivnily novověkou skepticko-empirickou pozici, otevírá se podle mého názoru nejzajímavější cesta prostřednictvím posouzení toho, jak Huet hodnotí posun v akademické skepsi od druhé Akademie, jež působila pod vedením Arkiseláa, ke třetí Akademii, tedy ke Karneadovi a Klitomachovi, a dále pak k Filónovi. Ve třetí Akademii se totiž – alespoň v interpretaci Sexta a Cicerona – objevuje pojem *to pithanon*, pojem sice akataleptické, ale *přesvědčivé* představy, což Cicero překládá jako *probabile*. Pro tento vývoj je tak příznačné jakési rozostřování mezi rezignačním vyzněním akatalepsie, které je shrnuto v zásadě, že nic nestanovíme, a nedogmatickým připuštěním toho, že některé představy jsou přesvědčivější než jiné, a proto hodné souhlasu. Téma pravděpodobnosti tedy nabízí možnost určité aktualizace v kontextu novověké epistemologie.

Ve svém rozboru pyrrhónského a akademického skepticizmu však Huet (na rozdíl od Gassendiho) této možnosti příliš nevyužívá. V úvodním představení jednotlivých Akademií spíše zdůrazňuje jejich vzájemnou podobnost, a navíc i jejich příslušnost k pyrrhonismu. Takové hodnocení zajisté platí pro Arkiseláa, který i v interpretaci Sexta či Cicerona má nejbližší k pyrrhonismu a tvrdí, že „věci jsou nepoznatelné, moudrý člověk netrvá na žádných názorech a moudrý člověk se zdrží souhlasu“.²⁷ U Karneada a Klitomacha Huet

26 Jak je známo, Pyrrhón, Arkiseláos ani Karneadés nic nenapsali. Pyrrhonův skepticizmus shrnul Ainesidémios (*Pyrrhoneioi logoi*), dílo samotné se však nezachovalo; Karneadovo učení zachytil bezprostředně jeho žák Klitomachos, ale z jeho spisů se nic nedochovalo; ze spisů posledního scholarchy skeptické Akademie, Filóna z Larissy, se taktéž nic nedochovalo. Hlavním zdrojem informací o pyrrhónské a akademické skepsi tak zůstává Diogenés Laertský, Sextus Empirikus, Cicerón a jeho spis *Academica*; Ainesidémovy trópy jsou též shrnuty v díle konstantinopolského patriarchy Fotia; dalším zdrojem informací je pak spektrum stoických a epikurejských pramenů, které mají relevanci ve sporech se skeptiky v otázkách možnosti poznání, smyslu života a dosažení duševního klidu či blaženosti.

27 Marcus Tullius Cicero, *On Academic Scepticism (Academica)*. Ch. Brittain, Ch. (transl., Introduction and Notes). Indianapolis, Hackett 2006, s. 40; Ac 2.68.

nejprve zdůrazňuje podobnost k Arkiseláovi v otázce akatalepsie; ani u nich podle něj neexistuje kritérium pravdy, věci jsou nepoznatelné a neurčitelné a musíme se zdržet úsudku; „žijeme v úplné nevědomosti a hluboké temnotě“.²⁸ Zdůrazňuje hlavně zásadu nic nezastávat, nic nesoudit, ničemu nevěřit; smířit se s tím, že ve věcech není žádné znamení pravdy, a v chování pak dodržovat zákony a zvyky. Akademičtí skeptikové podle Hueta chápali poznání stejně jako pyrrhonikové, tedy, řečeno s Dógenem, redukovali poznání na „podání zjevů ... [příčemž] z protikladů věcí vzbuzujících důvěru dokazovali, že je na obou stranách stejná pravděpodobnost“.²⁹

V dalším výkladu už ale Huet svůj skepticismus zmírňuje a přiklání se ke klasickému rozlišení mezi pyrrhoniky a Arkiseláem na jedné straně a mladší generací akademických skeptiků na straně druhé, které popsali už Sextus a Cicero. Rozdíl mezi pyrrhoniky a Akademiky sice neexistuje v principu akatalepsie, nicméně, říká Huet, podle Karneada „ne vše je stejně nerosumitelné nebo tak nejasné, aby něco nemohlo být pravděpodobnější... a abychom nemohli určit, kterým věcem máme dávat přednost v obyčejném životě... a o kterých můžeme být přesvědčeni“.³⁰

Důležitým rozdílem je tedy onen vědomý příklon k tomu, o čem jsme přesvědčeni, který Akademici schvalují, zatímco pyrrhonikové ve všech případech požadují odstup, až lhostejnost. Huet se při definici tohoto rozlišení odvolává na Sexta: „Karneadés a Klitomachos říkají, že se řídí věcmi, které jsou pravděpodobné, protože je k tomu nutí silné přání, silný sklon, zatímco my (pyrrhonikové) se něčím řídíme bez takového lpění“³¹ i na Cicerona: „ačkoli žádné představy nejsou pochopitelné, některé si zasluhují náš souhlas; bylo by to proti přírodě, kdyby žádné představy nebyly přesvědčivé.“³² A Huet ještě dále upřesňuje: „Akademici hovoří afirmativně, zatímco pyrrhonikové hovoří pochybovačně... Akademici se v běžných otázkách života řídí pravděpodobností (přesvědčivostí), pyrrhonikové se řídí zákony, zvyky a sklony přirozenosti.“³³

Huetův závěr tedy směřuje k tomu, že zatímco pyrrhonikové jednájí bez vlastní vůle a pouze se pasivně podřizují konvencím, akademici si na základě přesvědčivosti určitých představ utváří svůj oprávněný názor, který je výsledkem rozhodnutí a volby. Může však tento posun být řešením pyrrhónské

28 Huet, P.-D., *A Philosophical Treatise Concerning the Weakness of Human Understanding*, c.d., s. 86.

29 Dógenés Laertios, *Životy, výroky a názory proslulých filosofů*, c.d., s. 373–374; DL IX, 78.

30 Huet, P.-D., *A Philosophical Treatise Concerning the Weakness of Human Understanding*, c.d., s. 102.

31 Sextus Empiricus, *Outlines of Pyrrhonism (Pyrrhoneioi Hypotyposis)*, c.d., s. 61; PH 1, 230.

32 Marcus Tullius Cicero, *On Academic Scepticism (Academica)*, c.d., s. 58; Ac. 2.99.

33 Huet, P.-D., *A Philosophical Treatise Concerning the Weakness of Human Understanding*, c.d., s. 105 a s. 108.

krize, která má zničující důsledky pro epistemologii, a stát se jakousi střední cestou, jež se otevírá před novověkými filozofy, kteří sice uznávají oprávněnost skepse, ale současně hledají schůdný kompromis? Huet zde – stejně jako v mnoha jiných svých postojích – osciluje mezi dvěma póly. Jako důkladný čtenář starých pramenů si především uvědomuje, že pravděpodobnost ve smyslu přesvědčivých představ antických skeptiků nemá žádnou epistemickou relevanci, a to ze dvou důvodů. Především je to pouze subjektivní popis momentálního psychického stavu – jak to přesně vyjadřuje Sextus: „Když [skeptikové] říkají, že je jim něco zjevné, nepodávají dogmaticky důvěryhodná tvrzení, nýbrž pouze popisují a oznamují, jak se cítí.“³⁴ A za druhé, přesvědčivé představy mají v antickém skepticismu uplatnění pouze v oblasti života, tedy při hledání odpovědi na otázky, jak se chovat a jak odlišit správné jednání od špatného. Proto také Huet ve shrnujícím hodnocení jednotlivých proudů skepticismu tvrdí, že jejich podobnosti jsou důležitější než jejich rozdíly, a uzavírá ho slovy: „tím, že Akademici i skeptici [tj. pyrrhonikové – Z.P.] nic netvrdí, nemohou být uvedeni v omyl a jsou jediní, kteří si zaslouží titul filozofů.“³⁵

Skepse a věda

Huet si je tedy na jedné straně vědom toho, že na základě filosofie antických skeptiků nelze obhájit novověkou vědu, ale na straně druhé chápe, že doba si to žádá. Proto se odhodlává k jakémusi úkroku stranou – ne-li přímo k saltu mortale – a bez velkého vysvětlování vyhlašuje: „je velký rozdíl mezi poznáním věci s plnou evidencí a dokonalou jistotou a poznáním opírajícím se o pravděpodobnost; a akademičtí skeptikové se řídí právě tímto druhým způsobem poznání.“³⁶ Pragmatické důvody tohoto Huetova úkroku se pak ještě více ozřejmují ve III. knize *Pojednání*, psané formou možných námitek proti skeptickému stanovisku a odpovědi na obranu skepticismu. Námítka třetí a čtvrtá obviňuje skeptickou pozici (a to i akademickou) právě z toho, že popřením kritéria pravdy by popřela možnost vědy. Na to Huet odpovídá: „tvrdím, že ve věcech je náznak pravdy... ale tento náznak není známka jisté pravdy... pouze vnější jevení se věci“ (...) „když přijmeme toto jevení neboli podobnost pravdě, vyjadřujeme souhlas a nemáme pak žádný důvod říkat, že člověk nemůže nic poznávat nebo tvrdit.“³⁷

34 Sextus Empiricus, *Outlines of Pyrrhonism (Pyrrhoneioi Hypotyposis)*, c.d., s. 49; PH I, 197.

35 Huet, P.-D., *A Philosophical Treatise Concerning the Weakness of Human Understanding*, c.d., s. 127.

36 Tamtéž, s. 188–189.

37 Tamtéž, s. 190 a s. 192–193.

Jak ale mohl Huet obhájit takový obrat tváří tvář pyrrhónským pochybám? Důležitou roli zde jistě sehrával onen jasný a nepopíratelný fakt, že v době, kdy žil, docházelo k obrovskému pokroku ve všech vědách. Huetovu tvrzení mohlo nahrávat i Ciceronovo hodnocení nové Akademie: „Ačkoli nic nemůžeme vpravdě poznat, moudrý člověk si bude vytvářet názory“;³⁸ zde jako by se již naznačovalo, že pravděpodobnost se může uplatnit i ve formování úsudku a v argumentaci, nejen ve vedení života, a důsledkem skepse proto nemusí být univerzální *epoché*. Přesto však mají Huetova tvrzení spíše deklarativní charakter, jenž postrádá argumentační přesvědčivost a neodpovídá celkovému vyznění jeho analýzy skepticismu, která, jak to hodnotí i Popkin, měla blíže k pyrrhonismu než akademismu. Odpovídá tomu i skutečnost, že Huet nepřechází k dalším problémům, které z epistemologie založené na pravděpodobnosti plynou: nejde přitom jen o ono vícekrát zmiňované kritérium pravděpodobnosti, ale i o otázky metodologické, tedy otázky, jak se lze vyrovnat s lidskou omylností a jak legitimně zajistit souhlas pro přijetí určitých tvrzení, jak obhájit přechod od smyslové, jevové danosti k obecným teoriím a jaká stanovit pravidla pro vedení mysli. Tato zkoumání, která hrála prim u novověkých filosofů, např. u Descarta, Gassendiho, Locka či Huma, už Huet nerozvíjí.

Vysvětlení lze najít i v tom, že Huetovi nejde při analýze skepticismu jen o epistemologii, ale rovněž o obhajobu víry – a o tu dokonce možná především. Huet chápe skepticismus jako propedeutiku k posílení víry a jako platformu umožňující rozvinutí fideistické koncepce. Jak již bylo řečeno, v jeho době to nebyla neobvyklá pozice: fideismus měl ochránit křesťanství před skeptickými pochybami, které, jak bylo zřejmé, již dříve ohrožovaly racionalistické proudy v aristotelské scholastice i karteziánství. V tomto ohledu má Huet blízko k Baylovi. Přestože byl totiž Bayle kritikem represivních praktik církve (jež jako protestant sám zakusil), zastáncem myšlenkové tolerance a nezasahování církve do společenských institucí – právě za to byl oblíben u libertínů –, sám se důsledně hlásil k soukromému oddání se víře. Mj. napsal: „bárka Ježíše Krista není stavěná pro plavbu po rozumovém moři“, a pokračoval: „nejlepší víra je vystavěná na troskách rozumu... Bůh vytvořil svět, který nedává smysl, řídí ho pro nás nepochopitelnými cestami.“³⁹

Skepticismus a fideismus proto tvořily symbiózu – je například příznačné, i když vzhledem k Humově postoji k náboženství i paradoxní, že se Hume při obvinění z ateismu, údajně plynoucího z jeho skepticismu, hájil tím, že právě Huet prokázal dokonalý soulad, jenž panuje mezi extrémním skeptici-

38 Marcus Tullius Cicero, *On Academic Scepticism (Academica)*, c.d., s. 82; Ac. 2.148.

39 Bayle, P., *Historical and Critical Dictionary. Selections*. Popkin, R. H. (transl. and ed.). Indianapolis, Hackett 1991, s. 423.

mem a nehlubší pietou.⁴⁰ Tento radikální směr, kombinující pyrrhonismus a fideismus, však konečkonců nemohl být nosným filosofickým základem novověké vědy, která se nesla na vlně epistemologického optimismu a sebevědomí rozumu. Je proto typické, že jeho zastánci nebyli praktikujícími přírodovědci, jak bylo v té době dosti běžné, a jejich zkoumání byla zaměřena spíše humanistickým, společenským a teologickým směrem. A kde tedy v tomto kontextu stál Huet?

Podobně jako ve sporu o zdroje a smysl vzdělanosti stál Huet i v otázce poučení ze skeptické krize na rozhraní dvou věků. Na jedné straně ji chápal jako bránu vedoucí k posílení víry, a epistemologická témata, typická pro novověkou filosofii, se proto v jeho zkoumáních dostávala na druhou kolej. Huet spolu s Baylem tak uzavírali jednu epochu, představovali poslední skeptické fideisty, kteří vzdorovali nastupujícímu osvícenskému proudu.⁴¹ Na druhé straně Huet – na rozdíl od Bayla – vnímal revoluční vývoj vědy i úkol, který stál před filosofií, jež nutně musela zařadit téma poznání do své agendy. Nejenže hrál hlavní roli v založení Akademie věd v Caen, ale i ve zřízení její „divize“, *Académie de physique*, která byla inspirována Královskou společností v Londýně, centrem novověké experimentální vědy.⁴²

V souladu s tím Huet inklinoval i k uznání epistemického přesahu významu pravděpodobnosti u akademických skeptiků. Ve svém filosofickém zkoumání ale toto téma blíže metodologicky neanalyzoval. Tím se lišil od Gassendiho, svého předchůdce a taktéž empirika, skeptika a fideisty, ale na rozdíl od Hueta i významného vědce. Pro Gassendiho bylo naopak prioritou oddělit otázky náboženské od otázek epistemologických. V epistemologii pak byl daleko více než Huet veden snahou obhájit legitimitu vědy nedogmatickým způsobem a vytyčit principy, na jejichž základě může být smyslová zkušenost použita ke konstrukci vědeckých teorií.

U Gassendiho došlo k silnějšímu posunu od pyrrhonismu k mírnějšímu akademismu než u Hueta.⁴³ Ve svém skepticky nejsilněji laděném díle, *Exercitationes paradoxicae adversus Aristoteleos* (1624), se Gassendi přihlašuje

40 Tuto obhajobu Hume použil, když v roce 1745 žádal o pozici na univerzitě v Edinburghu (kterou nezískal). Viz Hume, D., A Letter from a Gentleman to His Friend in Edinburgh. In: týž, *Treatise of Human Nature*. Vol. 1. Norton, D. F. – Norton, M. J. (eds.). Oxford, Oxford University Press 2001, s. 426.

41 Srov. Matytsin, A., *The Specter of Skepticism in the Age of Enlightenment*. Baltimore, John Hopkins University 2016.

42 Srov. Maber, R., Friendship and Rivalry in Science and Scholarship: Pierre-Daniel Huet and the Académies de Caen. *Nottingham French Studies*, 56, 2017, No. 3, s. 323–335.

43 Podrobněji se Gassendiho skeptickému vývoji věnuji ve stati Znovuzrození pyrrhonismu v novověku: výzva pro epistemologii. In: Bureš, O. – Jedličková, L. – Nejeschleba, T. (eds.), *Paulo Floss octogenario. Filosofie v dějinách a současnosti*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci 2020, s. 129–142.

k pyrrhonikům a v jejich jménu vede útok proti dogmatikům, tedy zastáncům aristotelismu. V dalších letech nicméně stále více hledá způsob, jak kompetence vědy rozšířit i za oblast pouhého pyrrhónského popisu jevů, a to směrem k obecné platnosti teorií. Tento posun je zřejmý v epistemologické sekci jeho souborného díla *Syntagma philosophicum*, na kterém pracoval od 40. let 17. století a které vyšlo až posmrtně. Říká zde: „nejlepší by bylo zastávat nějakou střední cestu mezi skeptiky (těmi, kteří popírají jakákoli kritéria) a dogmatiky“, a pokračuje, „ne všechno, co [skeptikové] činí předmětem sporů, je natolik nejasné, abychom nemohli najít nějaké rozhodovací kritérium“.⁴⁴ I když tedy pravá podstata věcí je skryta za jevy a je pro nás nedostupná, je za jevy skryté ještě „něco“, nějaký indikativní význam, kterému rozumíme intelektem, rozumem. Právě rozum pak může opravit chyby smyslového vnímání a dopomoci nám k dosažení úsudku. Tento úsudek není neomylný a dosahuje jen určité pravděpodobnosti, ale je podle Gassendiho pro vědu dostačující: „I když uznáme, že lidé nemohou vědět všechno a ve všech směrech, můžeme říci, že bezpochyby existují určité věci, které mohou poznat a vysvětlit.“⁴⁵

Oba, Gassendi i Huet, se dopouštějí z logiky věci neoprávněných kroků (oněch úkroku stranou), když přecházejí od pojmu přesvědčivosti akademických skeptiků, platného v otázkách vedení života, k pojmu pravděpodobnosti v epistemickém smyslu, nebo když přiznávají existenci kritéria pravděpodobnosti, které pro antické skeptiky mělo pouze subjektivní pocitovou platnost. Závažný rozdíl mezi Gassendim a Huetem ovšem spočívá v tom, že Gassendi podrobně rozpracoval metodologii vědy v duchu konstruktivního skepticizmu. Základními tezemi této metodologie bylo: je třeba vycházet ze smyslové zkušenosti a následně velmi opatrně vyvozovat další souvislosti; je nutné zdržet se metafyzických spekulací a co nejvíce propojovat teorie s pozorováním (Gassendiho metoda tedy souzněla s krédem Královské společnosti v Londýně, které bylo vyjádřeno ve známém Newtonově výroku *Hypotheses non fingo*).⁴⁶

Pro Gassendiho metodu je tedy typická strážlivost a ověřování zkušenosti; dále pak v intenci skepticizmu uznání lidské omylnosti a s ním spojená skromnost a otevřenost vědeckých postulátů revizi. Skeptické trópy týkající se klamavosti smyslů Gassendi řeší poukazem na to, že zásadní odlišnosti

44 Gassendi, P., *The Syntagma (Logic)*. In: *The Selected Works of Pierre Gassendi*. Brush, B. (transl. and ed.). New York, Johnson Reprint 1972, s. 326.

45 Tamtéž, s. 329.

46 „Nemůžeme tuto filosofii zakládat na názorech, které nejsou dokazatelné z jevů. V této filosofii nemají hypotézy žádné místo, pokud nejsou pojaté jako domněnky nebo otázky ověřitelné v experimentu.“ Newton, I., *An Account of the Book Entitled Commercium epistolicum collinii et aliorum, de analysi*. Wilkins, D. R. (ed.). Dostupné na: <http://www.maths.tcd.ie/pub/HistMath/People/Newton/CommerciumAccount/CommAcc.pdf>; [cit. 29. 7. 2021]. Newton oceňoval i Gassendiho vědecká zkoumání, především jeho atomismus a korpuskulární teorii světla.

ve vnímání jsou pouze zřídkaivé abnormality, vyskytující za vzácných okolností. V otázce přijímání obecných teorií pak spoléhá na souhlas kvalifikované většiny ve vědecké komunitě. Proti sebevědomí rozumu karteziánské proveniencie Gassendi staví opatrný, pragmatický postoj, který vyjadřuje ve známé metafoře „Když nemáme křídla, musí nám postačit nohy“.⁴⁷ I takto omezený prostor lze podle něj považovat za dobrodíní: „nejsme sice vpuštění do vnitřní svatyně přírody, můžeme ale stále pobývat na jejích okrajových oltářích“.⁴⁸ Na rozdíl od Hueta, který svůj skepticizmus úzce svázal s fideismem, vytvořil Gassendi historicky první, ze skepticizmu vycházející, metodologický manuál nové experimentální vědy. Ač o generaci starší, přece byl v mnohém modernější než Huet.

Může se proto zdát překvapivé, že to byl právě radikální skepticizmus Bayla a (částečně) Hueta, symbioticky se pojící s fideismem, který nejvíce ovlivnil Davida Huma, filosofa náležícího již plně do osvícenské doby a nezátíženého teologickými tématy. Vysvětlení je ale nasnadě. Hume totiž z tohoto proudu odhodil celou teologickou zátěž a nechal se inspirovat právě jen oním pyrrhónsky laděným skepticizmem, který boří racionální základ poznání. Nepřipouštěl tedy žádné kompromisy, tak typické pro umírněné skeptiky, kteří se snažili nalézt východisko, jež by umožnilo rozvoj vědy, v epistemologickém konceptu pravděpodobnosti (Gassendi, Locke). Humova epistemologická skepse se samozřejmě odehrává již na moderní půdě, kde je zásadně zpochybněn ontologický zdroj jevů a kdy se pozornost filosofie obrací právě k oné činnosti subjektivní mysli, která je noetickým konstruktérem předmětnosti. Jeho skepse, vedená z pozice empirismu, se soustřeďuje na racionální nezdůvodnitelnost našich přirozených sklonů v souzení – tedy myšlení v kategoriích příčinnosti a věčnosti –, ve kterých překračujeme zkušenost.

Tím Hume zcela podkopával autoritu přírodních věd. Ovšem ve zcela pyrrhónském duchu si s tímto patem nedělal příliš starosti: slabost rozumu je třeba přijmout a smířit se s ní. V jeho postoji opět sehrálo roli i to, že nebyl aktivním vědcem a osud přírodovědy mu příliš neležel na srdci; hlavní pozornost věnoval vědě o člověku, tedy psychologickému zkoumání mysli, a problémům etickým a společenským. Na rozdíl od Bayla a Hueta nahradil Hume zakotvení lidského života ve víře a Božím řádu čistě pozemskou silou lidské přirozenosti. Namísto víry nastupuje tedy u Huma strhující, neodolatelný proud přírody v nás, proud, který přebíjí rozum a jeho pochyby a vede nás životem s neotřesitelnou přesvědčivostí. Zamyšlení nad Huetovým

47 Gassendi, P., *The Syntagma (Logic)*, c.d., s. 327.

48 Tamtéž. Gassendiho krédo je v přímém protikladu k pozici matematické přírodovědy; např. Kepler považoval za nejúžasnější na svém díle to, že má tu čest (spolu s Koperníkem) celebrat v vesmírného božského oltáře.

skepticismem nám tedy ukazuje nejen jeho významné místo v kontextu celé plejády novověkých skeptiků, ale nabízí i impuls k pohledu na Huma jako na dokonalého pyrrhonika v otázkách poznání a umírněného skeptika v otázkách běžného života.

SUMMARY

Pierre-Daniel Huet and His Contribution to Early-Modern Scepticism

Pierre-Daniel Huet (Huetius, 1630–1721), a scholar of immense erudition, died 300 years ago. Huet wrote many works on philosophy, theology, history and literature. At his time Huet was best known for his fierce criticism of Cartesianism. From an empiricist and sceptical standpoints, he attacked the position of the arrogance of reason in epistemology and the credibility of rational proofs of God in theology. But it was Huet's scepticism, developing the arguments of the ancient sceptics and insisting on the principal weakness of human mind to achieve true and certain knowledge, that had the biggest impact on the development of early-modern philosophy. I analyze Huet's scepticism in the context of the revival of the ancient sceptical tradition in Western Europe in the 16th and 17th centuries and promote a relatively new interpretation of the formation of early-modern philosophy, in which scepticism is supposed to play a constitutive role.

Keywords: Pierre-Daniel Huet, scepticism, epistemology, fideism, science

RÉSUMÉ

Pierre-Daniel Huet et sa contribution au scepticisme moderne

Pierre-Daniel Huet (Huetius, 1630–1721), éminent savant, théologien, historien, littéraire, mort il y a 300 ans. Huet passionna ses contemporains par sa critique lancinante du cartésianisme. Il refusa, en s'appuyant sur l'empirisme et le scepticisme, l'arrogance de la raison dans l'épistémologie ainsi qu'il refusa dans la théologie la confiance dans les preuves rationnelles de Dieu. Huet influença significativement l'essor de la philosophie moderne par son scepticisme en développant les pensées des vieux sceptiques tout en accentuant l'impuissance de l'esprit humain d'arriver à la connaissance vraie ou certaine. Je développe dans mon article l'analyse du scepticisme par Huet dans le contexte plus large de la renaissance de l'antique tradition sceptique vivante en Europe occidentale aux XVIIe et XVIIIe siècles tout en diffusant une interprétation relativement neuve de la formation de la philosophie moderne dans laquelle cette tradition joue le rôle clé.

Mots clés : Pierre-Daniel Huet, scepticisme, épistémologie, fidéisme, science